

КОНСТАНТИН ИВАНОВ ПИРЁН ПУРНĂÇПА ПУЛТАРУЛАХРА

Георгий ЕФИМОВ,
Чăваш халăх поэчĕ

АЧАРАНАХ...

**Килчĕ ыра суркунне,
Килчĕ ячĕ ашăтса.
Хĕвел савать тĕнчене,
Хĕл ыйхинчен вăратса...**

Çак йĕркесене кашни шул ачиех, шулта вĕреннĕскер, кашни ватă – вĕтĕ астăвать пулĕ тетĕп эпĕ. Тен, хăшĕ – пĕри çак савă йĕркисене тўрех кам сырнине пĕлмесен те пултарать, мĕншĕн тесен вĕсем халăхра сарăлнă та — халăхан пулса кайнă. Чăн – чăн поэзи çапла çав вăл. Вăхăт иртнĕ майăн халăх чĕлхи çинче юласçĕ те — халăх асĕнче ĕмĕрлĕх юласçĕ, аруран аравă куçасçĕ. К. В. Иванов сырнă «Нарспи» çавăнпах хайĕн вилĕмсĕрлĕхĕпе тĕлĕнтерет. Вăл йăхран йăха, ламран лама ылтăн кĕ – мĕррки пек куçать. Астăватăп – ха: «Нарспи» кĕнекене анне сўпсере ус – ратчĕ. Иккен, апа Чĕмпĕрте вĕренекен Марфа Николаева илсе килнĕ те — манăн аннене парнеленĕ. Хĕллехи вăрăм қаçсенче, қаça кĕскетсе, «Нарспи» йышпа вулани те халĕ те – ха куç умĕ – нчех. Эпĕ вара, сас палли палламан ача, халăха тăратса итлеттĕм Нарспипе Сет – нер шăпи çинчен.

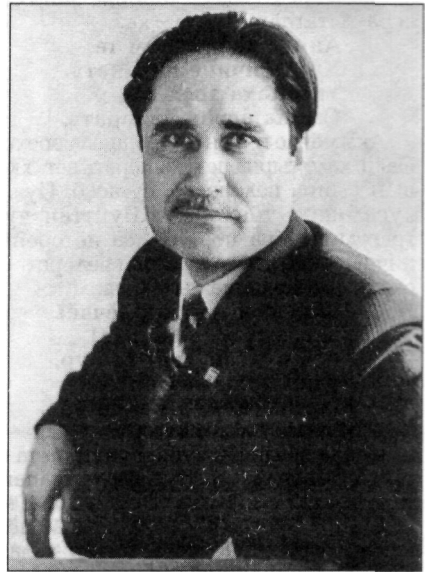
Ун чухне эпĕ ытларах сўт санталăк илемĕсемпе киленттĕм. Ара, К. В. Иванов «Нарспире» тавралăхри илеме питĕ тĕплĕн те курăмлăн сăнласа кăтартса парать – ске. Сăнарсем пурте чĕррĕн курăнаççĕ. Çапла сăнарласа пама чăн – чăн аста кăна пултарать.

Хăшпĕр тĕслĕхсене илсе пăхар – ха:

**Сўлти пĕлĕт айĕнче,
Тăри юрри илтĕнет,
Семсе курăк сийĕнче
Путек – сурақ сиккетлет.
Хай кĕтĕвĕ патĕнче
Ача шăхличĕ калать,
Хырăмĕ пит выçнипе
Силпи ялнелле пăхать.**

Пĕр ыглашши сăмах та сўк вĕт! Пурте вырăнта. Ситменнине витĕмлĕ панорама тухса тăрат ума. Пĕр аста ўнерçĕ тўрех чаплă ўкерчĕк тума пултарать. Акă тепĕр сăн:

**Авă кĕпер сийĕнче
Старик ларать вăлтапа:
Йăпăрт – йăпăрт пуллине
Уталасшăн аманпа.**

Тўрех пурте куç умне тухса тăрать. Вырăссен художникĕн В. Г. Перовăн «Пулăçă» картини те усăмлăн курăнса каять. Пултарулла сынсем улăм пĕрчине ылтăн йĕп пек туса кăтартма пĕлесçĕ çав. Турă пани пулассăн, хут сине ыра сăнарсем кĕмĕл калемпе сырнăн сăн – ланаççĕ.

Кун евĕрлĕ ўкерчĕксене пĕр вĕçĕм – сĕр илсе кăтартма пулать «Нарспирен». Кун пирки диссертаци те ним мар сыр – ма пулать.

Халĕ аса илетĕп те — савăсем сырма тыгăннă вăхăтри К. В. Ивановăн пулта – рулăхĕн витĕмĕ епле пысăк пулнă пирĕн – те. «Суркунне», «Кĕркунне», «Вăрман – та», «Пулăра», «Юхан шыв», «Сырлара» евĕрлĕ савăсем мĕн чухлĕ сырман – ши? Хальхи çамрăк савăçсем те, — «Силсу – ната», «Тантăш» страницисем сине сĕç пăхар – ха, — сўт санталăк илемĕпе, ыр – лăхĕпе киленин çинчен пĕрмаях сырăççĕ. «Нарспи» витĕмĕ вĕт ку!

К. В. Иванов пултарулахĕнче сын шăпипе кун – сўлĕ, телейĕ тата укça хăвачĕ пирки шухăшланисем пысăк вырăн йы – шăнаççĕ. Этеме пысăка хурать савăç.

**Çакă сўтă тĕнчере
Вайли сўк та этемрен,
Шывсем çинче, сĕр çинче**

Хуça пулса вăл тăрать, — тесе хавхаланулла та манаçланса савăлать савăçамăр. (Хăшпĕр критиксем Мак –

сим Горький каланипе хавхаланна савас тесе пәхрәс: «Человек — это звучит гор — до!» Савах та К. В. Иванован хайән те шухашә пулнә ёнтә!) Этеме сапла хаватлә мухтанә хысқан пирән классикамәр ма — лалла мәнле саваласа кайнине эпир сайра асра тыгатпәр. Вулар — ха:

**Анчах вайлә этем те
Хай тәнчине пәхәнать.
Уқсапала эрехех
Сынна асран каларать.**

Акә мәнле иккен?! «Уқсапала эрехех...» Паян, халә сырнә пекех янәрәт вәт. Уқса — шан сынна вәлерәссә, суғассә. Пуянләх хуалананть тәнчере. «Шуйттан чури» трагедире (әна поэт сырса пәтереймен) пиччәшә шәлләне уқсашән вәлерет. Вара акә мәнле каласма тытанать:

**Мана мән пит кирләччә?
Уқса, уқса — акә вәл!
Уқса пулсан, мул та пур,
Унтан урах мән кирлә?
Ылтән — кәмәл манән вәл,
Ялти пуян эпә вәл!**

Сапла, уқсашән чуна шуйттана та су — тақсә: таванләх та, тусләх та, сәпайләх та, илем те сук. Пурне те сутән илме майә пур. К. В. Иванов сакна туйнә, пәлнә: йәлтах хай чунә — чәри витәр кәларнә. Савас ачашшән янәракан савә йәрки — сенче, чаваш сепәсләхәнче пысак фи — лософи! К. В. Иванов сырнисене тәп — лән, сарә тутә майәра курланкәран шәкәлчәнә евәр, шухашласа — тәпчесе вуламалла. Эпә сапла шухашлаатәп.

1960 — мөш сүлсен варри... М. Я. Си — роткинпа, литературә тәпчевсипе, Ялтәри А. П. Чехов ячәллә пултаруләх сүртәнче канатпәр, ёслетпәр. М. Я. Сироткин «Таван Атәл» журнал валли Я. Ухсай пултаруләхә пирки каләплә статьяпа вай хурать. Савән чухне эпә сапла каласу пусартам:

— Михаил Яковлевич, Иванован «Тәләх арәм» юмахәнче сапла йәркесем пур:

**Ёмәр — ёмәр йәрсен те,
Чәрелес сук куқсульпе.
Вара таватгәмеш кун
Сакәнчә те, пәтрә чун,
Хай упәшки сүсәпе,
Виçә ылтән пәрчипе.**

«Виçә ылтән пәрчи» мәне пәлтерет — ши? Мәнле пәлтерәш пытарәнса тәрәт? — ыйтрам эпә аслә йолштран.

— Георгий, кәткәс ыйту ку. Шухаш — ламалли пур кунта, — хуравларә мана Михаил Яковлевич.

Савән чухне эпә хамән шухаша пәлтертәм.

— Ман шутпа, Иванов «Виçә ылтән пәрчи» тесе Шәпа, Кунсул, Телей пирки каламасть — ши? — тесе ыйтрам. — Ара, Нарспи Шәпа, Кунсул, Телей пәтнийәнәх сакәнса вилмест — ши? Тәләх арәмпа Нар —

спи шәпи пәр мар — ши? Телей пәтсен, Кунсул пәтет. Телейпе Кунсул пәтсен, Шәпа аһмасть. Ахальтен мар Сетнер Нар — спие: «Хам телейәм сук — тәр сав», тет...

— Тәпчевсә пекех каласатән эсә, Ге — оргий, — терә сәс ун чухне М. Я. Си — роткин.

Кайрантарах сакән пиркиех эпә паллә литературоведпа В. Я. Канюковпа та сәмах хускатнәччә. Вәл питә кәсәкланса үкнәччә. Сырас кәмәлә те пурччә унән. Тен, сырнийә критик хучәсем хушшинче пур та пулә, тен, сырса хурайман та? Вәхәтсәр сәре кәчә те... Каллех Шәпа, Кунсул, Телей... Шухаша ярат ку мана...

Таван халәх пуласләхә пирки те хытә пусне ватнә аслә савасәмәр. «Халәхи самана» сәввинче ку уйрәмах пәләрса тәрәт. Илер — ха сак йәркесене.

**Пурәнатпәр хулен сәс
Аслә сынсен әсәпе.
Вәсем пире юратса,
Хай шухашне хәварса
Халәх ёсне тавассә,
Халәх хуйхипе сунасә...**

Сапла вәл вәхәтра та, халәхи кун — сенче те халәхшән сунакансем, тәрәшакансем сителәклек. Вәсем пек сынсен ячәсене хәвәрәх куратр — пәлетәр, вулаканәмәрсем.

**Анчах чаваш хушшинче
Чунә хытнә сынсем те
Тапаланма пусарәс,
Тәрсә сапла каларәс:
«Чаплә вырән тупасчә,
Часрах улпут пуласчә».
Тәрлә сүтә түймәшән
Тәнки тухать ав лешән?
Чавашла та каласмасть,
Таванне те астумасть:
Чәри шанса кайнә сав,
Чәрә виле пулнә сав.**

Акә мәнле иккен! Ку йәркесене па — янхи кун та никам та сивлеймә. Аслә савасәсем ёмәрсем урлә та пурәнасәсә, вәсем сырнә йәркесем нихсан та кивел — меçсә. Чән — чән поэзи вәрәм кун — сүллә!

К. В. Иванов пултаруләхә — пәртте кивелмен. Унән кашни йәрки пирәншән сәваплә, пархатарлә. Эпир, савасәсем, ун пултаруләх суначә айәнче вай илнә, унән чәреләх сәл куқсен шывне ёссе вай пухнә. Чаваш чәлхине унән таса сәвви — сен йәркинчен вәреннә, таван чәлхемәр сәткенәпе киленнә, таса техәмне ту — таннә, чәре варрине илнә.

Аслә савасәмәрән пултаруләхә ви — дәмсәр. Мәншән тесен — вәл чән — чән әста. Әстасен ёсә — хәлә — ёмәрләх.

Кәскен сапла манән сәмахәм. Калас — сисем малта — ха, умра. Аслә поэт мана ачаранах әс — хакәл, вай — хал парса тәрәт.